

- Maróti Andor: Andragógiai szöveggyűjtemény. Válogatás a felnőttnevelés elméletének polgári szakirodalmából I., II. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Lowe, John: A felnőttek oktatása – Világperspektíva. Tanulmányok a felnőttnevelésről, 2.sz. füzet. ELTE Közművelődési Tanszék, Budapest, 1983.
- Maróti Andor szerkesztése: A funkcionális analfabetizmustól a távoktatásig. Felnőttoktatási cikkek a UNESCO távlatok című folyóiratából I-II. ELTE Közművelődési Tanszék, Budapest, 1992.
- Kozma Tamás: Bevezetés a nevelésszociológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- Brecht, Bertold: A színházról... Tanulmányok a színházról, a művészetre nevelésről Kézirat Színházművészeti Főiskola, 1986.
- Szabó Károly: jegyzetek Nemzetközi Felnőttnevelési Konferencia. Pécs, 1993; Nemzetközi Felnőttnevelési konferencia (jegyzőkönyv az előadásokról) Kézirat Pécs, 1994.
- Koltai Dénes: A felnőttképzés funkcióváltozásai. Társadalmi Szemle, 1994. 7. sz.

SZABÓ KÁROLY

A japán oktatás fő gondja: az ijime

1994. november 27-én Okochi Kiyotern, tizenhárom éves iskolás felakasztotta magát. A búcsúlevele alapján az öngyilkosság oka az „ijime” (ejtsd: idzsime). Érdekes módon Magyarországon nincs külön szó az iskolán belüli erőszakra (én legalábbis nem tudok róla), ezért nehéz megtalálni a japán „ijime”, ill. az angol „bullying” magyar megfelelőjét. A szó jelentése talán a „durva, erőszakos csínytevés, kíntzás iskolások között” lehet. Okochi november 27-i öngyilkossága után alig egy hónap leforgása alatt kilenc további tanuló vetett véget életének. Ezen felül voltak még sikertelen öngyilkossági kísérletek, s nem halálos kimenetelű verések, melyekről nem számolt be a sajtó, az áldozatok nem kaptak nyilvánosságot.

A kobei szörnyű földrengés elterelte a figyelmet az iskolai erőszakról, de mivel a jelenség régóta létezik a japán oktatásban, úgy gondolom, fontos írni róla. Annál is inkább, mivel ezek a gondok a jelenlegi japán társadalom egyik problémáit is jól tükrözik.

Sok vita folyik arról, mennyire „japán jelenség” az „ijime”. Tény, hogy az Amerikai Egyesült Államokban is előfordulnak iskolán belüli erőszakosságok. (Ott elsősorban a szabad fegyverviselés okoz gondokat). A jelenség nyilvánvalóan Magyarországon sem teljesen ismeretlen (néha a diákok nemcsak egymást, hanem a tanárt is megverik), főleg középiskolás kollégiumokban tapasztalható az újonnan érkezettek „beavatása”. Tudomásom szerint azonban nálunk még senki sem halt meg emiatt. Japánban viszont ez is előfordul néha (bár a decemberi öngyilkosság-sorozat nem minden fiatalja egyértelműen ijime áldozata, az egyik öngyilkos által hátrahagyott levélben megnevezett ok a kísérletezési vágy volt.)

A másik különbség a hozzáállás. Míg például az Amerikai Egyesült Államokban vagy Magyarországon az ilyen esetekből nagy botrány kerekedik, addig Japánban mind a tanárok, mind a diákok szemet hunynak a dolog fölött.

A tokió-i Sophia Egyetem szociológiaóráján vita alakult ki az ijime-cikkekről, s arról, vajon tipikusan japán jelenségről van-e szó. A Japán tanárunk elmesélte, hogy amikor egy barátjának a fia Los Angeles-ben elkezdte az iskolát, már az első napokban bántani kezdték. Kínzóit szintén japán gyerekek voltak. Összesen hárman jártak abba az iskolába japánok, s a két idősebb rögtön „rászállt” a fiatalabbra. Aztán az iskola tanárai a szülők

és az érintett diákok bevonásával megbeszéltek az eseményeket és sikerült a gyerekeket összebékíteni.

(Japán környezetben ez nem biztos hogy megtörtént volna.)

Mik lehetnek az okai az idáig fajuló ijime-nek? Hogy ezt megértsük, fontos néhány szót szólni a japán oktatási rendszerről és a japán társadalomról.

Japánban a képességeknél nagyobb szerepet játszik a pozíció. Ha valaki neves egyetemen végez, válogathat a jobbnál jobb állásajánlatok közt, ha viszont nem sikerül bejutni az élvonalbeli egyetemekre, akkor nem sok esélye marad a komolyabb karrierre. Éppen ezért a vizsgákra való felkészülés már az óvodától megkezdődik. A legkritikusabb időszak a középiskola. A junior high school 12-15 éves korig, a senior high school 15-18 éves korig tart. Az ijime 80%-ban a junior high schoolban történik. Azok a gyerekek, akik az ijime áldozatai, rendszerint valamiben eltérnek a többiektől. Általában fizikailag vagy pszichológiailag gyengébbek, esetleg újonnan érkeztek az iskolába, vagy külföldön éltek egy darabig, s ezért nem a japán normák szerint viselkednek. Aztán ok lehet még, hogy a feszített tanulási tempó miatt nem jut idő és erő a személyiségfejlesztésre. Az értékelés a vizsgatárgyak (angol, matematika és japán) alapján történik, a többi nem lényeges. A tananyag nagy része egyszerű memóriagyakorlat, se kreativitásra, se önálló véleményalkotásra nincs szükség. A tananyag mennyisége is óriási. Statisztikai adatok szerint egy japán diák háromszor annyi időt tölt az iskolában, mint amerikai kortársa. Rövidebbek a vakációk, s havi egy alkalmat kivéve szombaton is tanítás van. Iskola után pedig a délutáni-esti felvételi előkészítő tanfolyamon (juku, ejtsd: dzsuku) ülnek órák hosszat a diákok. (Amerikában egyébként irigylik a japán gyerekek felkészültségét, de ez az intenzív tanulás szerintük a gyerekek szabadságjogát sérti, ezért nem veszik át a rendszert. Az eredmény: az amerikai fiatalok gyengébb tudásanyaggal, de nagyobb magabiztossággal rendelkeznek.)

A tanórák alatt szinte csak a tanár beszél, a diákok nem zavarhatják okvetetlenkedő kérdésekkel az előadást. A tanár dolgát nehezíti még a nagy osztálylétszám, a távolságtartás és a bizalmatlanság a diákok részéről. (A továbbtanulásnál nagy jelentősége van a tanár diákokról írt jellemzésének, így a diák ki van szolgáltatva a tanárának.)

A másik érdekesség, hogy már az óvodában arra nevelik a gyerekeket, hogy egymást fegyelmezzék. A tanár nem szól bele az osztályon belüli feszültségekbe, azt a diákoknak kell egymás között rendezniük. Ehhez hozzájön még egy nagyon erős sempai-köhai (idősebb-fiatalabb) hierarchia, ami külföldi szemlélő számára furcsának tűnhet. (Ez is oka annak, hogy addig, míg a külföldit nem tudják elhelyezni valahol a rendszerben, vele szemben bizalmatlanok és távolságtartók a japánok. Az íratlan szabályok alapján a köhai köteles a sempait kiszolgálni, s vele szemben udvarias nyelvet használni. A sempai egyes stílust használ a köhai-jal szemben, viszont ha kell a „szárnyai alá veszi”, tanítja. Ha a köhai szemtelen, kiközösítik, megverik. A sempait viszont nem nagyon korlátozzák „teljhatalma” gyakorlásában. Bár volt már rá példa, hogy a megalázást tovább nem tűrő köhaiok brutálisan megölték az őket kínzó sempait, ez azért nem jellemző az ijime-esetekben. A sempai-köhai valószínűleg nem tipikusan japán jelenség. (Az orosz hadseregben is létezik „otcovcsina” néven és nálunk is van „öreg-gumi-kopasz” tagolódás.) Ennek ellenére úgy gondolom, hogy hiba lenne a japán oktatási rendszert egy az egyben a katonasághoz hasonlítani, bár a szigorú fegyelem, az egyenruha, az előadásszerű órák, a véleménynyilvánítás hiánya és a hierarchia közös elem. Ezt a japánok is észrevették, s most próbálnak változtatni rajta, egyelőre nem sok sikerrel.

Talán akkor a legkényesebb „ijime”-téma, amikor maga a tanár válik „inkvizítorrá”. Hivatalosan betiltották ugyan az iskolákban a testi fenyegetés alkalmazását, a gyakorlatban viszont van rá példa. Az egyik ilyen szélsőséges eset egy osztálykirándulás történt, ahol a tanár azért vert halálra egy fiút, mert az az előírást megszegve, a szobájában használta hajszárítóját.

A tanároktól egyébként elvárják, hogy az idő nagy részét „fegyelmezéssel” töltsék, úgymint ellenőrizték a lányok szoknyájának megfelelő hosszúságát, s a fiúk nadrágjának szélességét. Az egyéniség kifejezését öltözködésben is, viselkedésben is elnyomják.

Mindehhez hozzájön a bizonytalan családi háttér. A legtöbb gyerek szinte alig látja az apját, mert az hajnalban elmegy dolgozni, este munka után pedig többnyire a kollégáival

szik valahol. (Ez az „ivászat” része a munkának, mivel ilyenkor – közvetlenebb hangnemben – meg tudják beszélni a problémáikat is.) A családnál fontosabb közösségnek tűnik a munkahely (ami azért is érthető, mert a férj tartja el a családot, tehát a jövedelemforrás elvesztése nagy tragédia lenne). Míg az oktatáshoz szükséges pénzt az apa adja, a gyerek nevelését szinte teljes egészében az anyag tartja kézben. Szokták is emlegetni a „kyöiku mama” („oktatás mama”) kifejezést sok anyával kapcsolatban. Ezek az anyák sokat megtesznek a gyerekükért, otthon kímélik őket, viszont komoly teljesítményt, eredményeket várnak cserébe. Ez egyfajta érzelmi függőséghez, s az átlagnál erősebb büntudat kialakulásához vezet. Ezt erősíti a túladaogolt tananyag, amit szinte lehetetlenség időre feldolgozni, s a kudarc szintén aláássa a diákok önbizalmát. Talán erre vezethető vissza, hogy a japán ijime-áldozatok rendszerint nem a kínzóikat, hanem saját magukat hibáztatják a verések után. „Nyilván én vagyok a rossz, ezért bűszítem a többieket” – gondolják. A legtöbb áldozat barát nélküli, magányos gyerek, s aki az egyre durvább ugratásokat elviseli azért, hogy ne veszítse el azt a közösséget, klubot, ahová tartozónak érzi magát.

Megfigyelték, hogy a drágább magániskolákban sokkal ritkább jelenség a bullyng, mint az olcsóbb állami iskolákban. Az, hogy miért van kevesebb gond az „elittel”, mint a „köznéppel”, nem erre a tanulmányra tartozik. De tény, hogy a jelenség az „egyenlőségelvű” Japánban is létezik.

Befejezésképpen csak annyit, hogy bár Japán távoli ország, talán nem hiábavaló egy kicsit az ottani emberek bőrébe képzelni magunkat, hogy jobban meg tudjuk becsülni itthoni értékeinket.

BAZSÓ EDIT

A kreativitás margójára

Ha hivatásom, illetve kutatásaim kapcsán, vagy egyszerűen pusztán kíváncsiságból olyan témára bukkanok, amelyhez eredeti, professzionális irodalomra van szükségem, első utam a Dorottya utca 8. szám alatti Mentor könyvesboltba vezet. Akár céltudatosan keresek könyveket, akár egy tárgykörhöz keresek irodalmat, itt mindig készséges segítséget kapok. Természetesen előfordult már, hogy a kért könyv éppen nem volt meg a könyvesboltban, de pár napon belül szinte minden esetben beszerezték.

A közelmúltban itt figyeltem fel Ujvári István A gondolkodás alapiskolája című könyvére. Érdeklődésemet a könyv címe keltette fel, amely akaratlanul is Pólya György A gondolkodás iskolája című alapmunkáját juttatja eszembe. Pólya György könyvében elsősorban matematikai feladatok megoldási módszerei találhatók, hogy miként lehet megtalálni bármilyen feladat (tudományos probléma, matematikai feladat, rejtvény stb.) megoldását. Pólya munkája lényegében a helyes megoldásra vezető kalauzt ad. Ujvári István könyve, méltó folytatása Pólya munkájának – amely a szerző szerint is – olyan mintához juttatja olvasóját, amellyel megvalósítható a Pólya féle tervekészítés egyik fázisa.

Ujvári könyve elején az intellektuális tehetség jellemzőit fejtegeti. Véleménye szerint az mondható igazán tehetségesnek, akiben átlag feletti intellektuális képességek, a feladat iránti elkötelezettség, kreativitás is megtalálható. Ez a feladatgyűjtemény – hisz valójában arról van szó – elsősorban a kreativitás részképességeinek kifejlődése céljából íródott. A feladatok önálló megoldása nagymértékben segíti a kreatív képességek fejlesztését. A szerző, a teljesség igénye nélkül, a kreativitás hét részképességét mutatja be a problémaérzékenységet (szenzibilitás), az újszerű kérdések felvetésének képességét, a lényeglátást, az elemző és szintetizáló képességet, az ötletgazdagságot, a gondolkodás rugalmasságát (flexibilitás) és az eredetiséget (originalitás).

A feladatgyűjteményben szereplő közel 500 feladatot a szerző 49 „feladatcsaládba” sorolta, melyek részben gondolkodáspszichológiai kategóriák (A fordított út, Az eredményre vonatkoztatott gondolkodás, A gondolkodási gátlások áttörése stb.), részben